

Research Article

Exploring the Issue of Childbearing in the Context of Political Uncertainty: A Qualitative Study in Isfahan City

Sahar Rezaei¹ , Ali Ruhani² * , Malihe Alimondegari³ ¹ PhD student in Sociology of Iranian Social Issues, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran.² Professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran.³ Associate Professor of Demography, Department of Demography and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran.

ARTICLE INFO

Received: 06 May 2026
 Revised: 15 August 2026
 Accepted: 15 August 2026
 Published: 06 September 2026

Keywords:

Fertility decline,
 Political dissatisfaction,
 Childless couples,
 One-child couples,
 Isfahan city.

ABSTRACT

Given the declining fertility rate and its long-term consequences in Iran, this study examines the issue of childbearing within the context of political uncertainty and ineffective public policymaking. The research adopted a qualitative approach and employed grounded theory methodology, following Strauss and Corbin's systematic, along with theoretical sampling. Thirty semi-structured in-depth interviews were conducted with one member of voluntarily childless couples (with at least three years of marriage duration) and one member of one-child couples (with one child over five years of age) who had intentionally chosen to remain childless or have only one child. Data analysis was performed at three levels, open, axial, and selective coding, resulting in the core category, "Avoidance of Childbearing in the Context of Political Uncertainty." The findings indicate that the declining fertility rate has become a social issue shaped by political governance. The results further demonstrate that even the most private biological behaviors of individuals, such as childbearing decisions, are significantly influenced by macro-social and political factors. In other words, the participants of the study perceived childbearing as a risky undertaking under conditions of political uncertainty and low public policy effectiveness, and interpreted their decision to reduce or avoid childbearing as a rational response to their structural conditions surrounding them.

Introduction

In the second half of the twentieth century, the world witnessed substantial demographic changes, with global fertility declining from five children per woman to 2.7 children. Today, nearly half of the world's population lives in countries with below-replacement fertility levels. In Iran, childbearing has also experienced fluctuations in recent years, and despite a shift in governmental policy toward pronatalist and incentive-based approaches, no substantial improvement in fertility rates has been observed. Isfahan province, with a total fertility rate ranging from 1.3 to 1.5 children per woman and a mean maternal age at first birth of 29.1 years, following Tehran and Alborz provinces (with corresponding figures of 30.4 and 29.3 years, respectively), ranks third in the country in terms of delayed childbearing. The present

study, seeking to identify the contexts of political dissatisfaction that steer couples' reproductive choices toward childlessness and one-child families, addresses the following question: How do contexts of political dissatisfaction shape couples' motivations and childbearing behaviors?

Methodology and Data

The present study was designed within an interpretive paradigm, employing a qualitative approach and grounded theory methodology based on the systematic approach developed by Strauss and Corbin. Sampling initially began purposively and was subsequently continued using snowball sampling and theoretical sampling techniques. The study sample comprised 15 voluntarily

*Corresponding author: Ali Ruhani. Professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran.

E-mail address: aliruhani@yazd.ac.ir

E-ISSN: 2717-3208 / © National Institute for Population Research, Iran. This is an open access article under the CC BY 4.0 License

(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).**Cite this article:**

Rezaei, S., Ruhani, A., Alimondegari, M. (2026). Exploring the issue of childbearing in the context of political uncertainty: a qualitative study in Isfahan city. *Iranian Population Studies Journal*, 10(2): 79-95.

<https://doi.org/10.22034/jips.2026.579838.1344>

childless couples who had been married for at least three years and 15 voluntarily one-child couples who had one child over the age of five. Interviews were primarily conducted with one spouse, most often the women. The inclusion criteria were at least three years of marital life, residence in Isfahan city, and a conscious decision to remain childless or have only one child (i.e., absence of medical infertility). Data were collected through semi-structured interviews conducted from March to August 2024 (Each interview lasted between 40 and 90 minutes. Theoretical saturation was achieved after 30 interviews. [Lincoln and Guba \(1985\)](#) criteria were utilized to assess the credibility of the study. Data analysis was conducted in three stages: open, axial, and selective codings.

Findings

The findings indicate that the decision to “avoid childbearing” among childless and one-child couples in Isfahan city is situated within a context of “political uncertainty.” Data analysis resulted in 92 concepts, 16 subcategories, seven main categories, and ultimately one core category. The main categories are as follows:

1. An atmosphere of psychological and social uncertainty (causal conditions): comprising three subcategories, pervasive insecurity in society, psychological insecurity, and perceived socioeconomic and livelihood disorder;
2. Ineffective policymaking (intervening conditions): comprising two subcategories, the functional weaknesses of policymaking institutions and the influence of political discourse on the lifeworld of social actors;
3. The complexity of Iranian culture (intervening conditions): comprising two subcategories, the complexity of Iranian culture and actors' rationalizations for avoiding childbearing;
4. Media-driven insecurity (contextual conditions): comprising the subcategory of media warfare and media-induced perceptions of insecurity;
5. The interconnectedness of social problems (strategies): comprising three subcategories, the interrelationship between the economy and politics, perceptions of structural political and social pressures, and livelihood and economic difficulties;
6. The absence of a future outlook (central phenomenon): comprising two subcategories, the lack of a clear vision for the future and feelings of hopelessness and accumulated concerns.
7. The deterrent effects of the policymaking system on childbearing (consequences): comprising three subcategories, the accumulation of negative perceptions of the political system's functioning, the incompatibility of population policies with social contexts, and the structural and contextual barriers to childbearing in Iran.

The core category of the study was formulated as “Avoiding Childbearing in the Context of Political Uncertainty.” According to the grounded theory, the process of avoiding childbearing is the product of a dialectical interaction between “political uncertainty” as a structural condition and “livelihood-oriented rationality” as an

agentic strategy. Political governance, through the implementation of ineffective policymaking, the creation of a pervasive atmosphere of insecurity, and the erosion of future prospects, generates a “motivational system” that contributes to the reproduction of uncertainty. In response, couples employ “livelihood-oriented rationality,” based on cost–benefit assessments and risk avoidance, and consequently decide to avoid childbearing. This avoidance constitutes an indirect form of political action in response to an undesirable political system.

Discussion and Conclusion

The findings of this study are consistent with the Theory of Planned Behavior and Risk Avoidance Theory. A negative orientation toward the future) arising from political uncertainty (along with emerging new subjective norms that regard low fertility as a rational behavior, exerted a substantial influence on couples' intentions to avoid childbearing. What distinguishes the present study from previous research is its emphasis on the role of "governance" and "politics" as a causal system. While many previous studies have focused on economic, cultural, and social factors, the present study demonstrates that these factors are themselves shaped by a broader system, namely the “deterrent effects of the policymaking system on childbearing.” Based on the findings, a new conceptual model, termed the “Political–Livelihood Uncertainty Paradigm,” can be proposed in which: (1) "governance quality" and "perceived political security" are regarded as key independent variables; (2) in addition to economic rationality, couples also adopt a form of “security rationality” through which they assess the psychological and social costs associated with political uncertainty; and (3) pronatalist incentive policies implemented in a context of distrust are not only ineffective but may also function as a new deterrent factor, a phenomenon that may be termed the “deterrent effect of pronatalist incentive policies.” Ultimately, increasing the fertility rate is significantly intertwined with the “renewal of hope and trust” in society. Population policymaking in Iran is therefore likely to face serious challenges unless accompanied by efforts to rebuild political trust and provide a clear and credible vision of stability and well-being.

Acknowledgments

The present article is derived from the first author's doctoral dissertation in the field of Sociology of Social Problems in Iran, completed at the University of Yazd. The authors would like to express their sincere gratitude for the valuable comments and constructive suggestions provided by the dissertation reviewers at various stages of the research process, as well as for the insightful and constructive comments of the anonymous reviewers of the present article. The authors also gratefully acknowledge the sincere cooperation and valuable contributions of the interviewees who participated in this research.

مقاله پژوهشی

واکاوی مسئله فرزندآوری در بستر نااطمینانی سیاسی، مطالعه‌ای کیفی در شهر اصفهان

سحر رضائی^۱، علی روحانی^{۲*}، ملیحه علی‌مندگاری^۳^۱ دانشجوی دوره دکتری جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.^۲ استاد جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.^۳ دانشیار جمعیت‌شناسی، گروه جمعیت‌شناسی و مردم‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.

چکیده

اطلاعات مقاله

باتوجه به کاهش نرخ باروری و آثار بلندمدت آن در ایران، این مطالعه به واکاوی مسئله فرزندآوری در بستر نااطمینانی سیاسی و سیاست‌گذاری عمومی ناکارآمد می‌پردازد. پژوهش با رویکرد کیفی و روش‌شناسی نظریه زمینه‌ای با رهیافت نظام‌مند استراوس و کوربین و نمونه‌گیری نظری انجام شد. ۳۰ مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته با یکی از زوجین بی‌فرزند داوطلب (با حداقل سه سال سابقه ازدواج) و یکی از زوجین تک‌فرزند (با یک فرزند بالای پنج سال) که به‌طور ارادی تصمیم به بی‌فرزندگی یا تک‌فرزندگی گرفته‌اند، صورت پذیرفت. تحلیل داده‌ها در سه سطح کدگذاری باز، محوری و گزینشی انجام شد و مقوله هسته تحت عنوان «گریز از فرزندآوری در بستر نااطمینانی سیاسی» بر ساخت گردید. یافته‌ها نشان می‌دهد که کاهش نرخ باروری در کشاکش حکمرانی سیاسی به یک مسئله اجتماعی تبدیل شده است. همچنین نتایج حاکی از آن است که خصوصی‌ترین رفتارهای زیستی افراد، نظیر تصمیم به فرزندآوری، به‌طور معناداری تحت تأثیر متغیرهای کلان اجتماعی و سیاسی قرار می‌گیرد. به عبارتی، مشارکت‌کنندگان این پژوهش، فرزندآوری را در شرایط نااطمینانی سیاسی و کارآمدی پایین سیاست‌های عمومی، اقدامی مخاطره‌آمیز درک می‌کردند و تصمیم به کاهش یا اجتناب از فرزندآوری را پاسخی عقلانی به شرایط ساختاری پیرامون خود تفسیر می‌نمودند.

دریافت: ۱۴۰۵/۰۲/۱۶
اصلاح: ۱۴۰۵/۰۵/۲۴
پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۲۴
انتشار: ۱۴۰۵/۰۶/۱۵

کلیدواژه‌ها:

کاهش باروری، نارضایتی سیاسی،
زوجین بی‌فرزند، زوجین تک‌فرزند،
شهر اصفهان.

مقدمه

در حوزه عمومی و تغییر سیاست‌های جمعیتی کشورها تبدیل شده است (عسکری‌ندوشن و رازقی‌نصرآباد، ۱۴۰۲). فرزندآوری در سال‌های اخیر در جامعه ایران با فراز و فرودهایی به‌عنوان یکی از موضوعات مهم بوده و در مواقعی تشویق شده و در مواقعی ممانعت شده است. این موضوع همچنان یکی از مباحث مورد بحث و پژوهش در سیستم‌های آکادمیک و اجرایی است. اما در سال‌های اخیر با توجه به کاهش شدیدی که در نرخ باروری کل داشتیم این موضوع اهمیت بیش‌تری پیدا کرده و در دستور کار حوزه‌های

در نیمه دوم قرن بیستم، جهان شاهد تغییرات جمعیتی در مقیاس چشمگیری بود. باروری از میزان پنج فرزند برای هر زن در سطح جهان به ۲/۷ فرزند رسید (Wilson, 2001). بخشی از این تغییرات گسترده و چشمگیر، تحت‌تأثیر جهانی‌شدن نگرش‌ها و رفتارهای باروری رقم خورد (Caldwell, 2006). برپایه آخرین برآوردهای جمعیتی، در سال ۲۰۱۹ تقریباً نیمی از جمعیت جهان در کشورهایی با باروری زیر سطح جانشینی زندگی می‌کردند (UN-DESA, 2019). در واقع، در بسیاری از کشورهای جهان باروری زیر سطح جانشینی، امروزه به موضوع مهمی

*نویسنده مسئول: علی روحانی. استاد جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.

نشانی ایمیل: aliruhani@yazd.ac.ir

استناد به این مقاله: رضائی، سحر؛ روحانی، علی؛ علی‌مندگاری، ملیحه (۱۴۰۵). واکاوی مسئله فرزندآوری در بستر نااطمینانی سیاسی، مطالعه‌ای کیفی در شهر اصفهان. دوفصلنامه مطالعات جمعیتی، ۱۰(۲): ۷۹-۹۵.

الگوی درحال ظهور مشخصی هستند. لذا باتوجه به اینکه این پژوهش، یک پژوهش کیفی است، بر اساس نمونه گیری نظری سراغ کسانی رفته است که آگاهانه بی فرزندی و تک فرزندی را انتخاب کرده اند.

از این رو این مطالعه به دنبال شناسایی زمینه های نارضایتی سیاسی است که انتخاب های زوجین را به سوی بی فرزندی و تک فرزندی جهت می دهد و به دنبال پاسخ به این سؤال است که بسترهای نارضایتی سیاسی چگونه انگیزه ها و رفتارهای فرزندآوری زوجین را بر ساخت می کند؟ این پرسش در چارچوب یک مطالعه کیفی با رویکرد نظریه زمینه ای و با تمرکز بر زوجین ساکن شهر اصفهان که آگاهانه بی فرزندی یا تک فرزندی را انتخاب کرده اند، بررسی می شود.

چارچوب مفهومی

پژوهش حاضر از رویکرد پارادایمی تفسیری و روش کیفی، بهره می برد. بنابراین بررسی نظریه های مرتبط با موضوع نه با هدف نظریه آزمایی بلکه با هدف ارتقاء حساسیت نظری تحقیق انجام شده است. همچنین برخی از مؤلفه ها و نظریه ها و دستاوردهای مطالعات پیشین راهنمای اصلی برای هدایت پژوهش حاضر در میدان تحقیق بوده است. در این بخش از مقاله، به طور خلاصه، به دیدگاه های نظری مرتبط با موضوع پرداخته می شود.

نظریه رفتار برنامه ریزی شده

نسخه جدیدتر و اصلاحی نظریه رفتار برنامه ریزی شده، عمل بخردانه است که هر دو در کارهای فیشباین و آیزن توسعه و تکوین یافته است (Ajzen, 1991; Ajzen, 2005; Fishbein & Ajzen, 1975). این الگوهای نظری بر تحلیل ارتباط میان نگرش ها و رفتارها متمرکز شده است. بر اساس نظریه عمل بخردانه افراد بیش تر در تصمیم به انجام دادن یک رفتار معین، منطقی عمل می کنند. هر چند ترجیح های خود را در نظر می گیرند؛ بنابراین مهم ترین تعیین کننده رفتار، قصد و نیت های رفتاری افراد است و تعیین کننده اصلی نیت های رفتاری نیز نگرش افراد درباره نتیجه (مثبت یا منفی) انجام دادن رفتار و هنجارهای ذهنی وابسته به رفتار است که بر اساس رد و تأیید انجام دادن رفتار از سوی دیگران مهم و یا میزان همنوایی با گروه مرجع شکل می گیرد (Fishbein & Ajzen, 1975). نظریه رفتار برنامه ریزی شده نیز نزدیک ترین عامل تعیین کننده رفتار را قصد فردی برای انجام دادن یک رفتار معین می داند که تحت تأثیر نگرش ها شکل می گیرد. اصل اساسی در تئوری رفتار برنامه ریزی شده این است که انتظارهای فعلی بهترین پیش بینی کننده کنش ها و رفتارهای آینده است (Ajzen, 1991).

مختلف قرار گرفته است. سیاست های تشویقی که در چند سال اخیر در پیش گرفته شده نیز در همین راستا است (بگی و سلیمی، ۱۴۰۴). در ایران با شروع سال های جنگ، افزایش زیادی در نرخ باروری کشور رخ داد؛ اما پس از آن، در مسیر کاهش سریع قرار گرفت و در دوره زمانی نسبتاً کوتاهی، به میزان قابل توجهی کاهش یافت (عباسی شوازی و خواجه صالحی، ۱۳۹۲؛ طالبی و عطاءاللهی، ۱۴۰۳).

بررسی مطالعات تجربی در داخل کشور نشان می دهد که با وجود تغییر رویکرد حاکمیتی و چرخش به سوی سیاست های تشویقی فرزندآوری، ارتقاء محسوسی در سطح و میزان های باروری کشور قابل مشاهده نیست. تحقیقات متعددی نشان می دهند که در شرایط کنونی جامعه ایران تعداد و کمیت فرزندان زوجین کاهش یافته و ارزش ها و باورهای ایرانیان در زمینه فرزندآوری، به سمت کم فرزندی سوق یافته و معنا و کارکرد فرزند نزد آنان تغییر یافته است (شمس قهرخی و همکاران ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲؛ عسکری ندوشن و رازقی نصرآباد، ۱۴۰۲).

بر اساس آمارهای موجود استان اصفهان جزء استان هایی با باروری پایین (با باروری کل بین ۱/۳ تا ۱/۵ فرزند) در ایران است (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰؛ شمس قهرخی و همکاران، ۱۴۰۱: ۸). مرور آمارهای ولادت ثبت احوال استان اصفهان در بازه زمانی ۱۳۹۰-۱۴۰۲ نشان می دهد که تعداد سالانه ولادت های ثبت شده از تقریباً ۷۵ هزار ولادت در ابتدای دوره مذکور به حدود ۸۵ هزار تولد در سال ۱۳۹۴ افزایش و سپس در سراسیمی کاهش قرار می گیرد و تا پایان دوره به نزدیک ۵۲/۵ هزار ولادت کاهش می یابد. به ترتیب برای هر یک از سال های ذکر شده در فوق، شاخص میزان خام ولادت (CBR) نیز از ۱۶ در هزار به ۱۷/۴ در هزار افزایش و سپس به ۱۰ در هزار تنزل می یابد. دیگر آمارهای ثبت احوال کشور نشان می دهد که برای سال ۱۴۰۲، میانگین سنی مادران در زمان تولد اولین فرزند در کل کشور برابر با ۲۷/۳ و در استان اصفهان برابر با ۲۹/۱ بوده است که حکایت از تأخیر بیشتر فرزندآوری در استان اصفهان به سنین بالاتر دارد. در واقع، استان اصفهان، پس از استان های تهران و البرز (با ارقام ۳۰/۴ و ۲۹/۳)، سومین استانی است که در سطح کشور، بیش ترین تأخیر سنی را در فرزندآوری مادران، (بر اساس شاخص میانگین سن مادران در زمان تولد اولین فرزند) تجربه می کند (سازمان ثبت احوال کشور، ۱۴۰۳). از سوی دیگر، در یک دهه گذشته جریان بسیار مشخصی از تغییرات فرهنگی رخ داده است که به صورت بسیار آگاهانه دنبال بی فرزندی هستند و مشخصاً در جامعه درحال رشد هستند. در واقع هرچند در مقابل گروه عظیمی از شهروندان که به دنبال فرزندآوری هستند، گروه های کوچکی نیز هستند که تمایل به فرزندآوری ندارند و این تغییر تمایل به فرزندآوری در شهر اصفهان نیز که به عنوان شهری مذهبی و سنتی شناخته می شود، به وضوح دیده می شود و این گروه،

نظریه اجتناب از خطر

نظریه اجتناب از خطر^۱ از نظریه انتخاب عقلانی و اقتصاد جدید خانوار ریشه می‌گیرد (Fiori et al., 2013). به‌زعم بکر^۲ (۱۹۶۰) افراد در تصمیم‌گیری برای اینکه بچه داشته باشند یا نه، مزایا و هزینه‌های داشتن فرزند اضافی را سبک‌سنگین می‌کنند. براین‌اساس، افراد دانش یا درک مناسبی از هزینه‌ها و منافع داشتن فرزند اضافی دارند. نظریه اجتناب از خطر بعد بی‌اطمینانی اقتصادی را به فرایند تصمیم‌گیری اضافه می‌کند. مطابق با این نظریه، تعهدات بلند مدتی چون ازدواج و والدین شدن، مستلزم حدی از ثبات شغلی یا دورنمای واقع‌بینانه شغلی و امنیت اقتصادی است. لذا، ناامنی‌های اقتصادی و درآمدی حاصل از بی‌ثباتی مشاغل بر نیت و رفتار باروری اثر منفی و اجتناب‌ناپذیری دارند. به عبارت دیگر، به خاطر بی‌اطمینانی زندگی‌نامه‌ای که این مسائل با خود به همراه می‌آورند، باعث تأخیر یا حتی چشم‌پوشی از باروری می‌شوند و افراد در شرایط ناامن اقتصادی سرمایه‌گذاری بر روی اموری چون تحصیلات، دستیابی به بازار کار، ساعت‌های طولانی کار و پس‌انداز که موجد امنیت اقتصادی هستند را در فکر می‌پروراند (عباسی‌شوازی و خانی، ۱۳۹۳؛ عباسی‌شوازی و همکاران ۱۳۹۹). مک‌دونالد^۳ (۱۹۹۶، ۲۰۰۲، ۲۰۰۶) یکی از محققانی است که به‌بسط این نظریه پرداخته است. به اعتقاد او، جهانی شدن و افزایش سریع سطح تحصیلات، توقعات اقتصادی خانواده‌ها، به‌ویژه جوانان را بالا برده است. به‌طور همزمان، رقابتی‌شدن بازار کار منجر به تغییرات گسترده‌ای در درآمدها و ثبات شغلی آنان شده است. تجربه بالای بیکاری افراد با پس‌اندازهای پایین و فقدان موقعیت در بازار کار رقابتی و افزایش احساس ناامنی همراه است. قرار گرفتن در این شرایط به‌شدت احساس ریسک را بالا برده و در این وضعیت، افراد مسیرهایی (مانند تحصیلات و تجربه بازار کار) را دنبال می‌کنند که با ریسک کمتری همراه بوده و مسیر مناسبی برای اجتناب از خطر به شمار می‌رود. بنابراین، درحالی‌که تشکیل خانواده و فرزندآوری هدف عمده‌ای برای اکثر مردم است، در سرمایه‌داری جدید مبتنی بر فرصت‌ها و ریسک‌های موجود، تاحدی تمایل به آن کاهش می‌یابد در نتیجه، باروری واقعی، پایین‌تر از ترجیحات و امیال فرزندآوری قرار می‌گیرد.

یکی دیگر از صاحب‌نظران اقتصادی که به تحلیل رفتارهای فرزندآوری توجه نشان داده است، ایسترلین^۴ (۱۹۷۶) است. ایسترلین

معتقد است که فاصله بین انتظارات و واقعیات اقتصادی یا شکاف بین آمال و منابع^۵ موجود برای برآوردن این آرزوها می‌تواند رفتارهای اقتصادی و از جمله رفتارهای فرزندآوری افراد را به‌طور معنی‌داری تحت تأثیر قرار دهد (Freedman, 1976). به‌گونه‌ای که زوجین دارای درآمدهای ناکافی برای برآوردن سلاقی (کالاهای مصرفی) خود، می‌توانند از طریق محدود کردن بُعد خانواده، منابع موجودشان را امتداد دهند. ایده اساسی در نظریه ایسترلین آن است که اگر مردان جوان نان‌آوران بالقوه خانوار، امکان به‌دست آوردن پول کافی برای استقرار زندگی ایده‌آل و واقعی خود یا همسران آینده را آسان ببینند، پس ازدواج کرده و به فرزندآوری تشویق خواهند شد. از طرف دیگر، اگر به‌دست آوردن پول کافی برای پشتیبانی از سبک مطلوب و مدنظر زندگی سخت باشد، فشار اقتصادی موجود منجر به تعویق ازدواج خواهد شد و برای آن‌هایی که هم‌اکنون ازدواج کرده هستند، منجر به استفاده از وسایل پیشگیری برای اجتناب از فرزندآوری و شاید تحریک زنان برای ورود به بازار کار خواهد شد (عباسی‌شوازی و خانی، ۱۳۹۳). در مجموع می‌توان گفت ترکیبی از نظریه‌های رفتار برنامه‌ریزی شده، اجتناب از خطر و تغییر انتظارات اقتصادی افراد (نظریه فاصله بین منابع و انتظارات اقتصادی)، بتوانند تبیین مناسبی برای کنش زوجین در انتخاب کم‌فرزندآوری ارائه دهند.

پیشینه پژوهش

مطالعات کمی و کیفی مختلفی در زمینه کم‌فرزند و عوامل مؤثر بر کاهش تمایل به فرزندآوری انجام شده است. از جمله مطالعات کمی در این زمینه: مطالعه علیمردیان و همکاران (۱۴۰۱) با عنوان «تأخیر در تولد فرزند دوم: تحلیل دوره ماندگاری در وضعیت تک‌فرزند در خرم‌آباد» می‌باشد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که زنان با تحصیلات دانشگاهی، دارای نگرش جنسیتی مدرن، همچنین زنان دارای شبکه اجتماعی محدود و احساس ناامنی اقتصادی-اجتماعی بالا، دیرتر از سایر زنان به فرزند دوم می‌رسند. بنابراین احتمال بقای تک‌فرزند بالاتری دارند.

فروتن و بیژنی (۱۴۰۰) مطالعه‌ای کمی با عنوان «بی‌فرزند و بی‌فرزند ایران؛ یافته‌ها و راهکارها» با روش پیمایشی انجام داده‌اند. نتایج این تحقیق نشان داد که الگوی بی‌فرزند در جامعه ما چندان برجسته نیست و در سطح «افراد و خانواده‌ها» نه‌تنها تمایل و ترجیحی به آن وجود ندارد، بلکه حتی نسبت متأهلینی که درحال حاضر بدون فرزند هستند نیز اندک است. درعین‌حال، یافته‌های این تحقیق نشان دهنده

¹ The Risk Aversion Theory

² Becker

³ McDonald

⁴ Easterlin

⁵ The Conflict between Aspirations and Resources Theory

عبارتند از: «الگوی ذهنی فرزندآوری معطوف به اقتصاد»، «الگوی ذهنی فرزندآوری رفاه‌طلبانه»، «الگوی ذهنی موافق فرزندآوری» و «الگوی ذهنی مخالف فرزندآوری». این الگوهای ذهنی، از برهمکنش متغیرهای اقتصادی-اجتماعی و تحولات ارزشی و نگرشی شکل گرفته‌اند. نتایج برهمکنش متغیرهای اقتصادی-اجتماعی با تغییرات ارزشی و نگرشی در جامعه ایران در دهه‌های اخیر بر رفتارهای جمعیتی در سطح خرد و کلان تعیین‌کننده بوده است. شناسایی الگوهای ذهنی این فرصت را در اختیار متولیان سیاست‌گذاری جمعیت قرار می‌دهد که در مورد سیاست‌های مشوق فرزندآوری، تصمیمات مؤثرتری بگیرند و از سوی دیگر این سیاست‌ها از سوی مردم که مخاطبین سیاست‌ها هستند، قابل‌پذیرش باشد.

شمس‌قهرخی و همکاران (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای کیفی با عنوان «در دو راهی تصمیم به فرزندآوری؛ واکاوی چالش‌های فردی و اجتماعی فرزندآوری» به این نتیجه رسیدند که بیم و هراس‌های اقتصادی، آینده‌هراسی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و دغدغه‌های انباشته تصمیم به فرزندآوری را درگیر محاسبات مبتنی بر عقلانی بودن ابزاری می‌کند. چنین محاسباتی انواع راهبردها را در خانواده‌ها فعال و آن‌ها را دچار نوعی دگردیسی و گذار ارزشی می‌کند که گذار ارزشی از فرزندآوری، هسته اصلی مضامین و مقولاتی است از میدان پژوهش به‌دست آمده است. علی‌رغم اینکه این مطالعه نگاه جامعی به موضوع کم‌فرزندى داشته است ولی نمونه مورد بررسی در این مطالعه زنان و مردان مجرد و متأهل می‌باشند، درحالی‌که در مطالعه حاضر نمونه‌ها زوجینی هستند که به‌طور ارادی و آگاهانه بی‌فرزندى و تک‌فرزندى را انتخاب کرده‌اند. لذا از این جهت با مطالعه **شمس‌قهرخی و همکاران (۱۴۰۱)** متفاوت است.

پژوهش **حمیدی‌فر و همکاران (۱۳۹۵)** با عنوان «جامعه در مخاطره و فرزندآوری: مطالعه‌ای در شهر رشت»، نشان داد که افراد داشتن و یا نداشتن فرزند را مانند انتخابی می‌دانند که برای انتخاب‌های دیگر به تعویق می‌افتد و یا سرکوب می‌شود. مهم‌ترین دلایل افراد برای بی‌فرزندى مسئولیت زیاد پدری و مادری، محدودیت‌های اجتماعی فرزند برای والدین، محدودیت‌های زناشویی فرزند برای والدین، هزینه زیاد داشتن فرزند و مخاطره‌های بارداری برای زنان است.

برخی مطالعات دیگر، تنها متمرکز بر زنان و با هدف کشف زمینه‌های کم‌فرزندى انجام شدند. به‌عنوان مثال **آقایی و همکاران (۱۳۹۵)** در تبریز با هدف کشف پدیده کم‌فرزندى در میان زنان شهر تبریز، یک مطالعه کیفی با رویکرد تئوری زمینه‌ای انجام داده و نشان دادند که مقوله هسته عبارت است از "فرزندآوری به مثابه مخاطره". در این مطالعه پدیده کم‌فرزندى با استفاده از نظام معنایی مبتنی بر

دغدغه‌ها و چالش‌هایی همچون بالا بودن آستانه سنی بی‌فرزندى است که می‌تواند در آینده سبب افزایش احتمال ناباروری ناشی از بالا بودن سن و نهایتاً روند فزاینده بی‌فرزندى گردد.

در پژوهش **عباسی‌شوازی و همکاران (۱۳۹۹)** با عنوان «امنیت اقتصادی - اجتماعی و قصد باروری در شهر تهران» بیش‌تر به موضوع ناامنی‌های اقتصادی پرداخته‌اند که در آن به افزایش فردگرایی، رشد عقلانی، توجه به کیفیت به‌جای کمیت، افزایش تحصیلات به‌ویژه تحصیلات زنان و اشتغال آن‌ها بر بی‌تمایلی به فرزندآوری اشاره شده است.

مطالعه طاووسی و همکاران (۱۳۹۶) با عنوان «تمایل به فرزندآوری و عوامل مرتبط با آن در ایران»، که یک مطالعه ملی بود و به صورت مقطعی در شهرها و روستاهای کشور انجام شد. در مجموع تعداد ۲۰۹۳۵ نفر زنان متأهل در سنین باروری ۱۵-۴۹ و مردان متأهل با همسرانی در سنین باروری از ۳۲ استان در سراسر ایران در این مطالعه شرکت کردند و به این نتیجه رسیدند مهم‌ترین عامل بی‌تمایلی به فرزندآوری نگرانی درباره تأمین آینده فرزند و نگرانی از افزایش مشکلات اقتصادی با آوردن فرزند دیگر و مهم‌ترین دلیل تمایل به فرزندآوری نیز علاقه فطری به فرزندآوری، کسب جایگاه و نقش والدی است.

مطالعه عباسی‌شوازی و خانی (۱۳۹۳) در زمینه ناامنی‌های اقتصادی و باروری حاکی از تأثیر معنی‌دار ناامنی اقتصادی بر رفتار و ایده‌آل باروری پایین زنان است. طبق نتایج این مطالعه، با وجود نقش تعدیل‌کننده متغیرهای تحصیلات، فاصله بین واقعیات و انتظارات اقتصادی و سن زنان، تأثیر معنی‌دار ناامنی اقتصادی بر باروری همچنان پایدار بوده است. نتیجه سیاستی مقاله این است که در تدوین و اعمال سیاست‌های تسهیل فرزندآوری توجه به ویژگی‌های اقتصادی زوجین در سنین باروری ضروری است.

مطالعه عرفانی (۱۳۹۱) درباره نیت‌های باروری مردم تهران نشان داد دسترسی افراد به منابع گوناگون اقتصادی و حمایتی اثرهای متفاوتی بر نیت‌های باروری زوجین دارد. مشکلات اقتصادی و کاهش ثبات در تصمیم‌گیری‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و عادت مردم به تک‌فرزندى و دو فرزندى بیش از دو دهه شکل گرفته است و از جمله عوامل بازدارنده رشد جمعیت است.

برخی مطالعات کیفی نیز با هدف کشف عدم تمایل به فرزندآوری، زمینه‌های کم‌فرزندى و الگوی تصمیم‌گیری فرزند در بین زنان و مردان در شهرهای مختلف انجام شده است.

شمس‌قهرخی و همکاران (۱۴۰۲) در مطالعه‌ای کیفی با عنوان «کاربست روش‌شناسی کیو در شناسایی الگوهای ذهنی مردم در مورد فرایند فرزندآوری» به این نتیجه رسیدند که چهار الگوی ذهنی رایج

است که در آن پدر و مادر ایده کیفیت بچه را ارتقاء داده‌اند. اوکراینی‌ها نه به دلیل اینکه شرایط ملزومات فرزندآوری را ندارند، بلکه به دلیل اینکه کنترلشان را بر محیط اطرافشان از دست داده‌اند نمی‌خواهند بچه دیگری به دنیا بیاورند. درواقع تأخیر یا پرهیز از فرزندآوری بیش از اینکه یک پاسخی به نگرانی‌های مادی باشد، یک واکنش روانشناختی به شرایط آنومیک و بی‌اطمینانی اجتماعی است. اوکراین بالاترین نرخ‌های طلاق را در سال ۲۰۰۰ در جهان داشته است. این سطوح بالای طلاق، بی‌اطمینانی ازدواجی را افزایش داده و به نوبه خود احتمال داشتن فرزند بیشتر را به شدت محدود کرده است. به‌ویژه اینکه بسیاری از طلاق‌ها در سال‌های اولیه ازدواج رخ می‌دهد، از این رو بی‌ثباتی ازدواج و استرس و اضطراب در مورد ثبات ازدواج منجر به تأخیر فرزندآوری شده است.

اگرچه مطالعات کمی و کیفی بسیاری در مورد نگرش زنان و مردان به فرزندآوری وجود دارد و موضوع فرزندآوری در ابعاد مختلف اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی بررسی شده است؛ اما در مورد ترس از فرزندآوری از بُعد نارضایتی سیاسی، مطالعه‌ای صورت نگرفته است. بر این اساس این پژوهش در نظر دارد به واکاوی ابعاد و زمینه‌های نارضایتی سیاسی که باعث ترس از فرزندآوری در زوجین بی‌فرزند و تک‌فرزند می‌شود، بپردازد. در واقع این پژوهش سعی می‌کند انگیزه‌ها و رفتارهای فرزندآوری زوجین را در لایه‌های اجتماعی و میدان واقعیت بررسی کند.

روش پژوهش و داده‌ها

پژوهش حاضر در چارچوب پارادایم تفسیری، رویکرد کیفی و روش نظریه‌ی زمینه‌ای با رهیافت نظام‌مند استراوس و کوربین طراحی شده است و به واکاوی زمینه‌های اجتماعی و سیاسی تغییر تمایل به فرزندآوری در میان زوجین شهر اصفهان می‌پردازد. با توجه به ماهیت فرایندی مسئله پژوهش، نظریه زمینه‌ای به عنوان مناسب‌ترین روش شناخت برگزیده شد.

نمونه پژوهش شامل ۱۵ زوج بی‌فرزند ارادی با حداقل سه سال سابقه ازدواج و ۱۵ زوج تک‌فرزند ارادی دارای یک فرزند بالای ۵ سال است. شایان ذکر است که مصاحبه‌ها عمدتاً با یکی از زوجین انجام شده است؛ زیرا تصمیم‌گیری درباره فرزندآوری، کنشی دوجانبه و اشتراکی است، اما برای جلوگیری از اثرگذاری حضور همسر بر پاسخ‌های فردی، تا حد امکان از مصاحبه‌های زوجی پرهیز شد. اکثر مشارکت‌کنندگان را زنان تشکیل می‌دهند، چراکه مردان تمایل اندکی

مخاطره در چهار بعد "زیبایی، سلامتی، اقتصادی و قدرت" گزارش شده است.

ایموت^۱ و همکاران (۲۰۲۱) در مقاله‌ای با نام «چه کسانی از زنان دارای فرزند مراقبت می‌کند؟ گذر از پل میان رشته‌ها» از ضرورت توسعه رویکردهای چندرشته‌ای و میان‌رشته‌ای سخن می‌گویند که برای درک نیاز به حمایت اجتماعی برای ارتقاء سلامت و رفاه مادران و فرزندان ضروری است. برپایه تحلیل این نویسندگان، مسئله آنجاست که مفهوم‌سازی رایج حمایت به شدت تحت تأثیر هنجارهای غربی بوده است. در صورتی که برای فهم کامل پیچیدگی‌های حمایت اجتماعی، توجه به گستره و تنوعات جغرافیایی و فرهنگی برمبنای دانش چندرشته‌ای نیاز است تا طیف متنوعی از رشته‌ها، جمعیت‌ها و فرهنگ‌ها مدنظر قرار گیرد. بر اساس این دیدگاه چندرشته‌ای، مسئولیت فرزندپروری و تربیت نسل نباید تنها بر عهده مادر گذاشته شود. فرزندپروری موفق یک فعالیت مشترک فراتر از نقش و وظیفه شخصی مادر است. منابع حمایت اجتماعی از مادر و فرزندان می‌تواند طیف وسیعی از شبکه‌های اجتماعی و اطرافیان نظیر پدرها، پدربزرگ‌ها، دوستان، متخصصان سلامت و حتی مداخلات سیاسی به‌منظور بهبود تجربه والدگری را دربرگیرد. به‌علاوه حمایت‌ها می‌تواند انواع مختلفی مانند حمایت عاطفی، تأییدی و اطلاعاتی و ... را شامل شود (جعفری‌سیریزی و همکاران، ۱۴۰۱).

ابوزید^۲ (۲۰۲۱) در مطالعه‌ای با عنوان «عوامل تعیین‌کننده باروری: شواهدی از کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته» مهم‌ترین تعیین‌کننده‌های باروری پایین را در کشورهای در حال توسعه کاهش مرگ‌ومیر می‌داند و تقاضای کار زنان در بازار کار را در کشورهای در حال توسعه تبیین مناسبی برای کاهش باروری محسوب نمی‌کند.

هارا^۳ (۲۰۰۸)، در تحقیق خود با عنوان «افزایش بی‌فرزندگی در آلمان و ژاپن: به سوی جامعه‌ای بدون فرزند»، مسأله بی‌فرزندگی را مطرح کرده است و شواهدی برای کاهش فرزندآوری و افزایش بی‌فرزندگی در این کشورها ارائه می‌کند و سپس به دگرگونی و تحول در عصر کنونی اشاره می‌کند و مهم‌ترین عامل دگرگونی را رواج فردگرایی می‌داند.

پرلی-هریس^۴ (۲۰۰۸) در مطالعه خود با عنوان «اوکراین: در مرز بین قدیم و جدید در دورانی نامطمئن»، در مورد باروری پایین در اوکراین تأکید کرد بی‌ثباتی‌های سیاسی که منجر به آنومی‌های اجتماعی و شکست در هنجارهای اجتماعی شده از عوامل اساسی کاهش باروری به سطوح پایین است. اوکراین یک جامعه تحصیل‌کرده

¹ Emmott

² Abo-zaid

³ Hara

⁴ Perelli-Harris

ماهیت پژوهش، و تأکید بر محرمانگی اطلاعات صورت گرفت. پس از پیاده‌سازی دقیق هر مصاحبه، بلافاصله فرایند کدگذاری آغاز شد و پس از پایان همه مصاحبه‌ها، جمع‌بندی نهایی از کدگذاری و دستیابی به مقوله‌های فرعی و اصلی انجام پذیرفت.

برای تشخیص اشباع نظری، معیار «عدم ظهور مقوله یا مفهوم جدید در سه مصاحبه متوالی» مبنای عمل قرار گرفت. به عبارت دیگر، زمانی که داده‌های تازه صرفاً به غنای مقوله‌های پیشین می‌افزودند و تغییری در ساختار روابط مقوله‌ای ایجاد نمی‌کردند، اشباع نظری محقق شناخته شد و نمونه‌گیری خاتمه یافت. این اشباع پس از انجام ۳۰ مصاحبه حاصل گردید.

برای ارزیابی اعتبار پژوهش، از ملاک‌های لینکلن و گوبا^۱ (۱۹۸۵) استفاده شد. بدین‌منظور، برای تأمین اعتبارپذیری، از تکنیک «کنترل توسط اعضا» بهره گرفته شد؛ به این ترتیب که پس از تحلیل یافته‌ها، مفاهیم و مقوله‌ها به تعدادی از مشارکت‌کنندگان ارائه و نظر آنان درباره صحت یافته‌ها جویا شد. همچنین برای انتخاب مقوله‌های مناسب و تأیید روایی تفسیرها، از نظر استادان خبره و هم‌تایان علمی استفاده گردید.

ویژگی‌های فردی مشارکت‌کنندگان در جدول ۱ ارائه شده است. آنان در بازه سنی ۲۸ تا ۴۵ سال قرار داشتند و تحصیلاتشان از دیپلم تا دکترا متغیر بود. زمینه‌های شغلی آنان شامل کارمندی، دبیری، شغل آزاد، خانه‌داری و سایر مشاغل بود. به‌منظور رعایت حریم خصوصی، کلیه اسامی درج‌شده در جدول ۱، نام‌های مستعار و غیرواقعی هستند. در روش نظریه زمینه‌ای، تحلیل داده‌ها در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام می‌شود (کرسول، ۱۹۴۵). در پژوهش حاضر، در مرحله کدگذاری باز، گزاره‌های معنادار متن استخراج و مفاهیم اولیه شناسایی شدند. در کدگذاری محوری، بر اساس همگنی و تجانس مفهومی، مقوله‌بندی فرعی صورت گرفت و در نهایت، در کدگذاری انتخابی، با مرور مقوله‌ها و مفاهیم، پدیده‌ی مرکزی پژوهش شناسایی و نظریه نهایی حول آن سازماندهی شد.

به مشارکت داشتند یا به محدودیت زمانی اذعان کردند. افزون بر این، با توجه به مسئولیت‌پذیری بیشتر زنان در فرایند فرزندآوری و تصمیم‌گیری دشوارتر برای آنان، تعداد زنان در نمونه عمداً افزایش یافت.

در این پژوهش، از نمونه‌گیری هدفمند به‌عنوان راهبرد اصلی آغاز شد. سپس، در جریان پژوهش، از دو روش نمونه‌گیری گلوله‌برفی و نمونه‌گیری نظری برای دستیابی به مشارکت‌کنندگان واجد شرایط استفاده گردید. بر اساس رویکرد نمونه‌گیری نظری، افراد بر حسب «میزان روشنائی بخشی احتمالی آنان به نظریه در حال شکل‌گیری» انتخاب شدند (فلیک، ۱۳۹۱). تمامی تلاش محقق بر این بوده است که پراکندگی جغرافیایی، طبقاتی، تحصیلی و اقتصادی در نمونه لحاظ شود؛ بدین‌منظور، از تمامی مقاطع تحصیلی (دیپلم تا دکترا) و گروه‌های شغلی و منزلتی گوناگون، مشارکت‌کننده جذب شد. همچنین در گزینش افراد، تفاوت‌ها در میزان سرمایه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی به‌عنوان معیاری برای تنوع‌بخشی به نمونه مد نظر قرار گرفت.

معیارهای ورود و خروج از پژوهش به‌صورت عملیاتی تعیین شدند: معیارهای ورود عبارت بودند از: (۱) حداقل سه سال از زندگی مشترک زوجین سپری شده باشد؛ (۲) زوجین در شهر اصفهان ساکن باشند؛ (۳) در مورد زوجین بی‌فرزند، فقدان فرزند بر اساس انتخاب آگاهانه و نه به دلایل پزشکی یا ناباروری باشد؛ (۴) در مورد زوجین تک‌فرزند، داشتن دقیقاً یک فرزند بالای ۵ سال و تصمیم‌گیری آگاهانه برای عدم تکرار فرزندآوری باشد. معیارهای خروج نیز شامل: (۱) ابتلا به ناباروری تشخیص داده‌شده توسط پزشک؛ (۲) داشتن فرزند نانی یا فرزندخوانده؛ (۳) فاصله زمانی کمتر از سه سال از ازدواج؛ و (۴) تمایل صریح به فرزندآوری در آینده (حتی در صورت بی‌فرزندی فعلی) تعیین شد.

بازه زمانی انجام مصاحبه‌ها، از فروردین تا مرداد ۱۴۰۳ به مدت پنج ماه بود. مدت هر مصاحبه به‌طور میانگین بین ۴۰ تا ۹۰ دقیقه متغیر بود. گردآوری داده‌ها با جلب رضایت آگاهانه، بیان اهداف و

¹ Lincoln & Guba

جدول ۱. اطلاعات مشارکت‌کنندگان

Table 1. The participants' information

ردیف	نام مستعار	سن	تحصیلات	شغل	تعداد فرزند
۱	نیلوفر	۲۸	کارشناسی	حسابدار	بی‌فرزند
۲	مهسا	۲۸	دیپلم	تولید محتوا	بی‌فرزند
۳	سارا	۲۹	کاردانی	آرایشگر	تک‌فرزند
۴	بتول	۳۱	دیپلم	خانه‌دار	تک‌فرزند
۵	مونا	۳۵	کارشناسی	بازیگر تئاتر	بی‌فرزند
۶	مریم	۳۵	کارشناسی‌ارشد	مشاور	بی‌فرزند
۷	الهه	۳۵	کارشناسی	ماساژدرمانی	بی‌فرزند
۸	فرهاد	۳۵	کارشناسی‌ارشد	ورزشکار	بی‌فرزند
۹	مریم	۳۶	کارشناسی‌ارشد	کارمند	تک‌فرزند
۱۰	غزال	۳۷	کارشناسی‌ارشد	مربی ورزشی	بی‌فرزند
۱۱	امین	۳۷	کارشناسی	کارمند	بی‌فرزند
۱۲	فاطمه	۳۷	کارشناسی	عکاس	تک‌فرزند
۱۳	نرگس	۳۷	کارشناسی	معلم	تک‌فرزند
۱۴	امیر	۳۸	کارشناسی	آزاد	بی‌فرزند
۱۵	مهین	۳۸	کارشناسی	کارمند	بی‌فرزند
۱۶	ریحانه	۳۸	کارشناسی‌ارشد	کارمند	بی‌فرزند
۱۷	الهه	۳۸	کارشناسی	خانه‌دار	تک‌فرزند
۱۸	فریده	۳۸	کاردانی	خانه‌دار	تک‌فرزند
۱۹	سمیه	۳۸	کارشناسی‌ارشد	خانه‌دار	تک‌فرزند
۲۰	سارا	۳۸	کارشناسی	معلم	تک‌فرزند
۲۱	الهام	۳۸	کارشناسی	کارمند	تک‌فرزند
۲۲	مهدیه	۳۹	کارشناسی	پرستار	بی‌فرزند
۲۳	زهره	۳۹	دکتر	معلم	تک‌فرزند
۲۴	رویا	۳۹	کارشناسی	دبیر	تک‌فرزند
۲۵	شپین	۴۰	کارشناسی	پرستار	بی‌فرزند
۲۶	مجید	۴۰	کارشناسی	کارمند	بی‌فرزند
۲۷	ناهید	۴۰	کارشناسی‌ارشد	مشاور	تک‌فرزند
۲۸	احمد	۴۱	کارشناسی‌ارشد	ماساژ درمانی	بی‌فرزند
۲۹	هاجر	۴۱	دیپلم	خانه‌دار	تک‌فرزند
۳۰	پریسا	۴۳	کارشناسی‌ارشد	حسابدار	تک‌فرزند

یافته‌ها

بخش مقوله‌های اصلی استخراج شده از داده‌ها، در قالب یک پارادایم نظری تشریح می‌شوند. این مقوله‌ها در نهایت به یک مقوله هسته و یک نظریه زمینه‌ای منجر می‌شوند که در انتهای این بخش ارائه می‌گردد.

۱- فضای نااطمینانی روانی و اجتماعی (شرایط علی)

این مقوله اصلی، که به‌عنوان «شرایط علی» در مدل پارادایمی تحقیق ظاهر شده است، بیانگر بستر ذهنی و عینی است که در آن، حس امنیت و اعتماد به آینده به‌شدت تخریب شده است. فضای نااطمینانی روانی و اجتماعی، به‌عنوان موتور محرک اولیه، زوجین را به‌سمت محاسبه مجدد هزینه-فایده فرزندآوری سوق می‌دهد.

یافته‌ها، زمینه‌های تغییر تمایل به باروری را به دلیل نارضایتی سیاسی در زوجین بی‌فرزند و تک‌فرزند، نشان می‌دهد. باتوجه به مصاحبه‌های انجام شده می‌توان این دلایل و زمینه‌ها را در ۹۲ مفهوم، ۱۶ مقوله فرعی و ۷ مقوله اصلی و در نهایت یک مقوله هسته تقسیم کرد.

یافته‌های این پژوهش، روایتی است از فرایند شکل‌گیری تصمیم به «گریز از فرزندآوری» در میان زوجین بی‌فرزند و تک‌فرزند شهر اصفهان که در بستر «نااطمینانی سیاسی» معنا می‌یابد. تحلیل عمیق مصاحبه‌ها نشان داد که این فرایند، نتیجه تعامل پیچیده‌ای از شرایط ساختاری، زمینه‌های فرهنگی و راهبردهای کنشگران است. در این

جدول ۲. مفاهیم، مقوله‌های فرعی و اصلی تشکیل دهنده مقوله هسته گریز از فرزندآوری در بستر ناطمینانی سیاسی

Table 2. Concepts, subcategories, and main categories that make up the core category of childbearing avoidance in the context of political uncertainty

مفاهیم	مقوله‌های فرعی	مقوله‌های اصلی
ادراک ناطمینانی اجتماعی، وجود ناامنی در خاورمیانه، ناامنی‌های همه‌جانبه، ناامنی موجود در ایران، احساس ناامنی و ترس از فرزندآوری.	گستره ناامنی در جامعه	فضای ناطمینانی روانی و اجتماعی
ناامنی روانی، ناامنی روانی و ترس از فرزندآوری، اتفاقات ناگوار در دنیا.	ناامنی روانی	
فساد موجود در جامعه، نارضایتی از شرایط جامعه، نارضایتی از وضع موجود، بی‌توجهی دولت به رفاه مردم، بی‌اعتمادی مردم به دولت و حکومت.	ادراک نابسامانی معیشتی و اجتماعی	
نارضایتی از تصمیمات اتخاذ شده از سمت سیاست‌گذاران، نارضایتی از سیاست حاکم بر جامعه، تصمیمات غلط سیاسی، تصمیمات سیاسی نادرست، تأثیر تصمیمات سیاسی بر مسائل جامعه، تأثیر تصمیمات سیاسی بر مسائل اقتصادی.	ضعف کارکردی نهادهای سیاست‌گذار	سیاست‌گذاری ناکارآمد
اثرگذاری سیاستمداران بر فرهنگ مردم، تأثیر سیاست بر فرهنگ و اقتصاد، اثرگذاری سیاستمداران بر هویت دینی مردم.	نفوذ گفتمان سیاسی بر زیست‌جهان کنشگران	
نارضایتی فرهنگی، تفاوت طرز فکر در شهرهای بزرگ و کوچک، فاصله گرفتن از فرهنگ اصیل ایرانی، برجستگی نقش فرهنگ در فرزندآوری.	پیچیدگی فرهنگ ایرانی	پیچیدگی فرهنگ ایرانی
بهانه‌تراشی در فرزندآوری.	توجیه‌سازی کنشگران برای اجتناب از فرزندآوری	
پیگیری اخبار و افزایش استرس و اضطراب، اضطراب رسانه‌محور، استرس رسانه‌محور، اخبار جنگ و ناامنی در جهان و ایران، اخبار جنگ و احساس ناامنی، وجود پیش‌زمینه منفی از شرایط جامعه و رسانه مهر تأییدی بر آن، رسانه مهر تأییدی برای اتفاقات موجود.	جنگ رسانه‌ای و احساس ناامنی رسانه‌محور	ناامنی رسانه‌محور
درهم‌تنیدگی مسائل سیاسی و اقتصادی، درهم‌تنیدگی سیاست و اقتصاد، ثبات سیاسی مقدمه ثبات اقتصادی.	درهم‌تنیدگی سیاست و اقتصاد	
مسئله حجاب و ناامنی روانی، مسئله حجاب در نسل جدید، فقدان آزادی‌های سیاسی و آزادی بیان، نحوه برخورد نادرست با نوجوانان در جامعه، ناهماهنگی سیاست موجود با طرز فکر نسل جدید.	ادراک فشارهای ساختاری سیاسی و اجتماعی	درهم‌تنیدگی مسائل اجتماعی
تأثیر معیشت بر فرزندآوری، مسائل اقتصادی و آینده مجهول، نارضایتی اقتصادی، دغدغه‌های اقتصادی، ناهمخوانی درآمدها با خرج و مخارج زندگی، نارضایتی اقتصادی پیش‌زمینه مسائل مختلف.	مشکلات معیشتی و اقتصادی	
آینده مبهم، ناطمینانی نسبت به آینده، آینده سیاسی و اقتصادی مبهم، شرایط مبهم جامعه.	فقدان چشم‌اندازی برای آینده	فقدان چشم‌انداز
دغدغه‌های انباشته، احساس ناامیدی، احساس ناامیدی، احساس ناامنی و ناامیدی در جامعه.	احساس ناامیدی و دغدغه‌های انباشته	
ناامنی ذهنی به خاطر مسائل سیاسی، نارضایتی سیاسی، ناامنی سیاسی ریشه مسائل مختلف در جامعه، ناامنی روانی و سیاسی، نارضایتی از عملکرد حکومت و دولت، نارضایتی سیاسی تحت تأثیر رسانه‌های غربی، ترس از جنگ.	انباشت ادراکات منفی از کارکرد نظام سیاسی	کارکردهای بازدارنده نظام سیاست‌گذاری در فرزندآوری
سیاست‌های ناکارآمد در حوزه جمعیت، تعارض گفتمانی در سیاست‌گذاری جمعیت، ادراک ناکارآمدی نهادی در ذهن کنشگران.	ناهماهنگی سیاست‌های جمعیتی با بسترهای اجتماعی	
موانع ساختاری و زمینه‌ای فرزندآوری در ایران	موانع ساختاری و زمینه‌ای فرزندآوری در ایران	

«به‌هرحال شرایطی که در جامعه به‌وجود آمده از نظر اقتصادی، امنیتی، فرهنگی و ... برمی‌گردد به سیاست آن جامعه. مثلاً بی اعتبارترین پول دنیا رو داریم، این شرایط رو که مردم عادی به‌وجود نیاوردن، شرایط هم هر روز داره بدتر می‌شه و من آینده روشنی نمی‌بینم».

۲- سیاست‌گذاری ناکارآمد (شرایط مداخله‌گر)

مقوله اصلی «سیاست‌گذاری ناکارآمد» به‌عنوان یکی از دو شرایط مداخله‌گر، به مجموعه‌ای از اقدامات و رویکردهای حاکمیتی اشاره دارد که نه‌تنها به حل بحران‌های اجتماعی کمک نمی‌کند، بلکه خود به‌عنوان عاملی تشدیدکننده، بر عمق و گستره نااطمینانی می‌افزاید. این مقوله، نشان می‌دهد ناکارآمدی در سیاست‌گذاری، چگونه با ایجاد یک «نظام علی معیوب» چرخه معیوبی از بی‌اعتمادی و انفعال را تولید می‌کند. این مقوله از دو مقوله فرعی ضعف کارکردی نهادهای سیاست‌گذار و نفوذ گفتمان سیاسی بر زیست‌جهان کنشگران تشکیل شده است.

ضعف کارکردی نهادهای سیاست‌گذار: مشارکت‌کنندگان، منشأ بسیاری از مشکلات را در ناکارآمدی مدیران و برنامه‌ریزی‌های غلط می‌دانند. آن‌ها معتقدند که مسئولان به‌جای حل مشکلات، با تصمیمات خود، بر پیچیدگی آن‌ها می‌افزایند. این مقوله فرعی، نقش «علت» را برای وضعیت نابسامان ایفا می‌کند. نرگس (۳۷) ساله، تک‌فرزند، با تحصیلات کارشناسی در این باره می‌گوید:

«از نظر سیاسی، اگه مردم از سیاست‌مدارا راضی نباشن وقتی که اونا می‌گن و مردم رو تشویق به فرزندآوری می‌کنن، خب مردم نمی‌خوان اون کار رو انجام بدن، یه جورایی انگار می‌خوان لجبازی کنن یا اگه مردم ازشون راضی بودن، از عملکردشون راضی بودن، هر کاری می‌گفتن مردم انجام می‌دادن ولی وقتی که این مسئولان شرایط کشور رو مهیا نمی‌کنن، مردم رو از لحاظ اقتصادی تأمین نمی‌کنن، دائم هم مردم رو توصیه می‌کنن به فرزندآوری خب مردم هم عکس اونو انجام می‌دن چون راضی نیستن ازشون».

این روایت، نشان می‌دهد که سیاست‌های اجباری و فاقد پشتوانه عملی، نتیجه‌ای معکوس داشته و به‌عنوان یک بازدارنده عمل می‌کنند. **نفوذ گفتمان سیاسی بر زیست‌جهان کنشگران:** این مقوله فرعی نشان می‌دهد که سیاست، فراتر از حوزه حکمرانی، در لایه‌های عمیق‌تر فرهنگ و هویت مردم نفوذ کرده است. مشارکت‌کنندگان معتقدند که سیاست‌مداران با تصمیمات خود، می‌توانند فرهنگ عمومی را به‌سمت مصرف‌گرایی و مادی‌گرایی سوق دهند و از این طریق ارزش‌های سنتی مرتبط با فرزندآوری را تضعیف کنند. الهام (۳۸) ساله، تک‌فرزند، با مدرک کارشناسی این تأثیر را مستقیم و مشهود می‌داند.

این مقوله اصلی از سه مقوله فرعی گستره ناامنی در جامعه، ناامنی روانی و ادراک نابسامانی معیشتی و اجتماعی بر ساخت شده است. تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که این مقوله‌های فرعی، به‌جای آنکه صرفاً توصیفی باشند، بیانگر سازوکاری علی هستند که در آن، ادراک تهدیدات اجتماعی و روانی، به رکن اصلی محاسبات عقلانی افراد برای تصمیم‌گیری در مورد فرزندآوری تبدیل می‌شود. به‌عبارت‌دیگر نااطمینانی نه یک پس‌زمینه، بلکه عاملی فعال و تعیین‌کننده است.

گستره ناامنی در جامعه: مشارکت‌کنندگان، ناامنی را نه یک پدیده محدود، بلکه یک «گستره» فراگیر و همه‌جانبه توصیف می‌کنند که ابعاد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی را دربرمی‌گیرد. این ناامنی، که از سیاست‌های کلان نشئت می‌گیرد، به تمام شئون زندگی نفوذ کرده است.

مهديه (۳۹) ساله، بی‌فرزند، با تحصیلات کارشناسی این وضعیت را به خوبی تبیین می‌کند:

«سیاست با اقتصاد با هم در ارتباط هستن و همدیگرو تقویت می‌کنن. وقتی بنده از شرایط جامعه (فرهنگ، اجتماع، اقتصاد) راضی نیستم چطور می‌تونم موجودی در این شرایط به دنیا بیارم که این همه فشار روحی که بر خودم وارده اونم متحمل بشه؟».

این روایت نشان می‌دهد که ناراضیتی، صرفاً یک احساس نیست، بلکه مبنایی برای یک قضاوت عقلانی در مورد آینده فرزند بالقوه است. **ناامنی روانی:** ناامنی روانی، پیامد مستقیم ادراک «گستره ناامنی» است و به‌عنوان حلقه اتصال میان شرایط عینی و تصمیمات فردی عمل می‌کند. این نوع ناامنی، با ترس از آینده‌ای مبهم و نگرانی‌های وجودی همراه است.

زهر (۳۹) ساله، تک‌فرزند، با تحصیلات دکترا این مفهوم را تبیین می‌کند:

«کلاً احساس ناامنی باعث می‌شه که بچه نیاریم. هر نوع عدم امنیتی منجر به این ترس می‌شه؛ عدم امنیت سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و همه این‌ها با هم و مکمل هم هستن».

استفاده از واژه «مکمل» نشان می‌دهد که این ابعاد، یک سیستم به هم پیوسته از تهدیدات را شکل می‌دهند که همگی بر روان فرد فشار می‌آورند و او را از پذیرش مسئولیتی طولانی‌مدت مانند فرزندپروری باز می‌دارند.

ادراک نابسامانی معیشتی و اجتماعی: این مقوله فرعی به بی‌نظمی و بی‌سامانی‌های عینی در زندگی روزمره اشاره دارد که ناشی از تصمیمات نادرست و بی‌توجهی حاکمیت به رفاه عمومی است. احساس بی‌عدالتی، فساد و نبود پاسخگویی، بخشی از این نابسامانی است که به‌عنوان «علت» مطرح می‌شود. مجید (۴۰) ساله، بی‌فرزند، با تحصیلات کارشناسی این وضعیت را به سیاست جامعه گره می‌زند:

ما که نمی‌تونیم کمکی به بهبود شرایط بکنیم حداقل با این تصمیم رنج این زندگی نامعلوم رو به موجودی دیگه هدیه نمی‌کنیم و خودمون هم عذاب وجدانی نداریم».

۴- ناامنی رسانه‌محور (شرایط زمینه‌ای)

این مقوله اصلی، به‌عنوان «شرایط زمینه‌ای» در مدل پارادایمی به‌بستر اطلاعاتی و ارتباطی جامعه اشاره دارد که در آن، بازنمایی‌های رسانه‌ای از واقعیت، به‌شدت بر ادراک زوجین از جهان پیرامون و آینده خود تأثیر می‌گذارد. ناامنی رسانه‌محور به‌عنوان یک «زمینه» عمل می‌کند که در آن، سایر شرایط (علی و مداخله‌گر) معنا و شدت می‌یابند. این مقوله نشان می‌دهد که چگونه بمباران خبری با محتوای منفی و هشداردهنده، می‌تواند حس تهدید را به حداکثر رسانده و انگیزه برای آینده‌نگری و برنامه‌ریزی طولانی‌مدت را از بین ببرد. این مقوله از مقوله فرعی، جنگ رسانه‌ای و احساس ناامنی رسانه‌محور شکل گرفته است. **جنگ رسانه‌ای و احساس ناامنی رسانه‌محور:** مشارکت‌کنندگان، به نقش رسانه‌ها در دامن زدن به احساس ناامنی اشاره می‌کنند. آن‌ها معتقدند که انعکاس اخبار جنگ، بحران‌های اقتصادی و بیماری‌های همه‌گیر، بدون ارائه هیچ چشم‌انداز امیدوارکننده‌ای، سطح استرس و اضطراب را در جامعه به‌شدت افزایش داده است. امین (۳۷) ساله، بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی) در این زمینه می‌گوید:

«در چنین جامعه‌ای هم احساس ناامنی داریم و هم اضطراب که فردا چی می‌شه؟ همش اخبار جنگ، امروز اینجا رو زدن فردا اونجا رو، این موضوع هم تأثیرگذاره و هم نگران‌کننده برای تصمیم‌گیری برای اضافه‌کردن موجودی به این جهان نامعلوم».

نرگس (۳۷) ساله، تک‌فرزند، با مدرک کارشناسی) نیز با اشاره به اخبار جهانی، این احساس را تشریح می‌کند:

«وقتی اخبار رو نگاه می‌کنیم که مثلاً می‌گه این کشور با اون کشور در حال جنگه، اون کشور داره بمب اتم درست می‌کنه یا مثلاً شرایط آب و هوایی و وضع آب و هوا رو می‌گه، مثلاً کره زمین این اتفاق براش میافته و اینا. من پیش خودم می‌گم که خب آدم بچه‌ها رو بیاره تو این دنیا که چی بشه؟».

۵- درهم‌تنیدگی مسائل اجتماعی (استراتژی)

مقوله اصلی «درهم‌تنیدگی مسائل اجتماعی» به‌عنوان «استراتژی» در مدل پارادایمی، به مجموعه‌ای از سازوکارهایی اشاره دارد که زوجین برای رویارویی با فضای نااطمینانی از خود نشان می‌دهند. این استراتژی، نه یک کنش جمعی یا اعتراضی، بلکه یک راهبرد فردی و خانواده‌محور است که هدف آن، به حداقل رساندن خطرات و ریسک‌ها در چارچوب زندگی خصوصی است. این مقوله اصلی، از سه مقوله فرعی بر ساخت شده است: درهم‌تنیدگی اقتصاد و سیاست، ادراک فشارهای ساختاری سیاسی و اجتماعی و مشکلات معیشتی و اقتصادی.

«سیاسته که اقتصاد و فرهنگ ما رو شکل می‌ده و الان در جامعه نارضایتی‌ها و لجبازی‌هایی به خاطر سیاست حاکم بر کشور به‌وجود اومده و به‌عینه می‌بینیم که رو همه چی از جمله فرزندآوری هم تأثیر داشته که مردم بترسن از چنین شرایطی».

۳- پیچیدگی فرهنگ ایرانی (شرایط مداخله‌گر)

دومین شرایط مداخله‌گر، مقوله «پیچیدگی فرهنگ ایرانی» است. این مقوله به‌عنوان یک لایه تحلیلی، به بررسی تغییرات ارزشی و فرهنگی در جامعه ایران می‌پردازد که در تعامل با سایر شرایط، بر تصمیمات باروری تأثیر می‌گذارد. این مقوله نشان می‌دهد که فرهنگ، نه یک پدیده یکدست و ایستا، بلکه عرصه‌ای پر تنش و در حال تحول است که در آن، سنت و مدرنیته، جمع‌گرایی و فردگرایی، در کشاکشی مداوم هستند. پیچیدگی فرهنگ ایرانی، از مقوله‌های فرعی پیچیدگی فرهنگ ایرانی و توجیه‌سازی کنشگران برای اجتناب از فرزندآوری بر ساخته شده است.

پیچیدگی فرهنگ ایرانی: مشارکت‌کنندگان به تفاوت‌های فرهنگی میان شهرهای بزرگ و کوچک اشاره کرده و معتقدند که زندگی در کلان‌شهرها، با گسترش فردگرایی و مصرف‌گرایی، ارزش‌های سنتی را تضعیف کرده است. ریحانه (۳۸) ساله، بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی‌ارشد) این پیچیدگی را تبیین می‌کند:

«من همچنان معتقدم که تفکر آدم‌ها تو شهرهای بزرگ و شهرهای کوچک خیلی می‌تونه متفاوت باشه. شاید تو شهرهای کوچک نهایتش از دو تا بچه سه تا بچه رسیده به یه بچه ولی همچنان اعتقاد به فرزندآوری رو دارن ولی زندگی در شهرهای بزرگتر آدم‌ها افق دیدشون بیشتره، موردهای بیشتری رو می‌بینن، وضعیت رو خودشون دارن بیشتر لمس می‌کنن و اینو بیشتر متوجه می‌شن و روندشون می‌ره به سمت فرزند نداشتن».

این روایت، نشان می‌دهد که تغییرات فرهنگی، نه یک عامل حاشیه‌ای، بلکه یکی از علل اصلی تغییر الگوهای فرزندآوری است. **توجیه‌سازی کنشگران برای اجتناب از فرزندآوری:** این مقوله فرعی به تغییر نگرش‌ها و اولویت‌ها در جامعه اشاره دارد که در آن، سبک زندگی مدرن و دغدغه‌های فردی، بهانه‌هایی برای اجتناب از مسئولیت‌های سنگین فرزندپروری فراهم می‌آورد. هاجر (۴۱) ساله، تک‌فرزند، با مدرک دیپلم) با نگاهی انتقادی می‌گوید:

«گذران زندگی برای مردم سخت شده. همین‌طور یا طلا بالا می‌ره یا دلار و بعدش همه چی. ثبات نداریم من فقط چیزی که حس کردم و تجربه کردم کار پدر و مادرها برای تربیت بچه تو این جامعه خیلی سخت شده و هر طرف رو بگیرن کنترل به طرف دیگه از دستشون درمی‌ره. کلاً احساس خوبی خودم شخصاً به زندگی کردن ندارم. شاید برای همین هم خودکشی‌ها زیاد شده. پس به نظر بهترین تصمیم شاید تو این شرایط همین نیاوردن بچه باشه. چون

خود فرو می‌بلعد. این مقوله اصلی از دو مقوله فرعی، فقدان چشم‌اندازی برای آینده و احساس ناامیدی و دغدغه‌های انباشته بر ساخته شده است.

فقدان چشم‌اندازی برای آینده: مشارکت‌کنندگان به‌طور مکرر از «مبهم بودن»، «نامعلوم بودن» و «نبودن آینده روشن» سخن گفتند. این فقدان چشم‌انداز، نه فقط یک احساس، بلکه یک ارزیابی عقلانی از وضعیت موجود است. نیلوفر (۲۸ ساله، بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی) با صراحت می‌گوید:

«ما تنها و تنها مسائل اقتصادی بوده که رو تصمیممون تأثیر گذاشته و مجهول بودن آینده خودمون و اون بچه‌ای که قراره به دنیا بیاریم در این جامعه و همین ترس از آینده باعث جلوگیری از بچه‌دار شدن می‌شه»

احساس ناامیدی و دغدغه‌های انباشته: ناامیدی، پیامد روانی فقدان چشم‌انداز است. مشارکت‌کنندگان، ناامیدی را نه یک حالت زودگذر بلکه یک حس ریشه‌دار و مزمن توصیف می‌کنند که بر تمام جنبه‌های زندگی آن‌ها سایه افکنده است. الهه (۳۸ ساله، تک‌فرزند، با مدرک کارشناسی) این حس را این‌گونه روایت می‌کند:

«آدم وقتی اتفاقات مختلف رو می‌بیند و می‌شنود تأثیر پذیرد. به‌هرحال توی جامعه و دهکده جهانی زندگی می‌کنیم و نمی‌تونیم که بی تفاوت باشیم به اتفاقات مثل جنگ، اقتصاد داغون، ناامنی‌هایی که هست و همین باعث می‌شه که احساس ناامنی و ناامیدی به‌وجود بیاد تو روحیه مادرا و پدرهایی که می‌خوان بچه‌دار بشن یا تعداد بچه هاشونو زیاد کنن».

۷- کارکردهای بازدارنده نظام سیاست‌گذاری در فرزندآوری (پیامد)

این مقوله اصلی به‌عنوان پیامد نهایی مدل پارادایمی، نتیجه به‌کارگیری استراتژی‌ها (درهم‌تنیدگی مسائل) در پاسخ به پدیده مرکزی (فقدان چشم‌انداز) است. این مقوله، نشان می‌دهد که چگونه مجموعه اقدامات و عدم اقدامات حاکمیت، به‌طور غیرمستقیم اما مؤثر، به یک «نظام بازدارنده» در برابر فرزندآوری تبدیل شده است. این مقوله، قلب تئوری زمینه‌ای این مطالعه را شکل می‌دهد و عبارت است از «گریز از فرزندآوری در بستر نااطمینانی سیاسی».

کارکردهای بازدارنده نظام سیاست‌گذاری در فرزندآوری از سه مقوله فرعی انباشت ادراکات منفی از کارکرد نظام سیاسی، ناهماهنگی سیاست‌های جمعیتی با بسترهای اجتماعی و موانع ساختاری و زمینه‌ای فرزندآوری در ایران بر ساخته شده است.

انباشت ادراکات منفی از کارکرد نظام سیاسی: نارضایتی‌ها به مرور زمان انباشته شده و به یک سرمایه اجتماعی منفی تبدیل شده‌اند که هر گونه سیاست تشویقی را با بی‌اعتمادی مواجه می‌کند. غزال (۳۷

درهم‌تنیدگی اقتصاد و سیاست: مشارکت‌کنندگان به خوبی دریافته‌اند که اقتصاد و سیاست درهم تنیده شده‌اند و جدایی‌پذیر نیستند. آن‌ها ثبات سیاسی را پیش‌شرط ضروری برای امنیت اقتصادی می‌دانند. احمد (۴۱ ساله، بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی ارشد) با اشاره به کشورهای توسعه یافته، این درهم‌تنیدگی را به خوبی توضیح می‌دهد:

«من الان می‌گم شاید سوئد و فنلاند و اینا بودم بچه‌دار می‌شدم. نظرم عوض می‌شد. اونجا رفاه وجود داره، اونجا مثلاً توی کانادا یکی از دوستانمون رفته بود برای یه تایم کوتاهی، بعد بچه کوچیکش زمان مدرسه‌اش رسیده بود همونجا گفتن شرایطش رو براش مهیا کرده بودن که مدرسه‌اش رو بره یعنی با اینکه شهروند اونجا هم نبوده ولی این قدر اهمیت دادن به آموزش بچه که شمایی که سه چهار ماه دیگه می‌خواهی برگردی ایران مثلاً ممکنه این فرصت آموزش و پرورشش از دست بره و این سه چهار ماه رو اونجا اهمیت داده بودن و این خیلی ارزشمند. بهداشت و درمانشون رو اهمیت می‌دن. من فنلاند و سوئد و اینا رو می‌دونم که جزء چیزهای خیلی مهمن از نظر آموزش و پرورش».

ادراک فشارهای ساختاری سیاسی و اجتماعی: این مقوله فرعی به فشارهای مستقیم و غیرمستقیم اشاره دارد که از سوی سیاست‌ها و ساختارهای اجتماعی بر افراد وارد می‌شود. این فشارها، از طریق افزایش کنترل‌های اجتماعی و محدودیت‌ها، به انزوای فردی و کاهش تمایل به پذیرش تعهدات جدید دامن می‌زند.

مشکلات معیشتی و اقتصادی: مشکلات اقتصادی، بارزترین و ملموس‌ترین وجه درهم‌تنیدگی مسائل است. مشارکت‌کنندگان، به‌طور مستقیم و غیرمستقیم، از تأثیر تورم، بیکاری و گرانی بر تصمیمات خود سخن گفته‌اند. سارا (۲۹ ساله، تک‌فرزند، با مدرک فوق دیپلم) این موضوع را ساده و صریح بیان می‌کند:

«بیشتر مردم الان از قیمت‌ها راضی نیستن دیگه. برای هر یکی یه جوهره، یکی می‌گه کرایه خونه بالاست، یکی می‌گه قیمت خوراک زیاده، یکی می‌گه قیمت پوشاک زیاده، یکی می‌گه وسیله نقلیه نداریم یا این قدر بوده شده این قدر، مردم در کل خیلی نارضایت شدن نسبت به وضعیت اقتصادی جامعه و با این شرایط مبهم آدم ترس داره اینکه بخواد به بچه دیگه فکر کنه».

۶- فقدان چشم‌انداز (پدیده مرکزی)

مقوله اصلی «فقدان چشم‌انداز» به‌عنوان پدیده مرکزی این مطالعه، نتیجه و برآیند همه شرایط نامطلوب (علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر) است. این مقوله، بیانگر ناتوانی ذهنی و عینی افراد در ترسیم آینده‌ای روشن و مطلوب برای خود و فرزندان بالقوه‌شان است. فقدان چشم‌انداز نقطه‌ای است که در آن، تمام ناامنی‌ها، ناکارآمدی‌ها و فشارهای اجتماعی به یک «سیاه چاله» تبدیل می‌شوند که امید و انگیزه را در

ساله، بی‌فرزند، با مدرک کارشناسی‌ارشد) این انباشت را این‌گونه بیان می‌کند:

«نارضایتی سیاسی اگر نارضایتی اقتصادی همراه نداشت نارضایتی اجتماعی و فرهنگی اینقدر بُلد نمی‌شد. یعنی اون قسمت اقتصاد که این‌قدر باعث می‌شه که ما نارضایتی سیاسی داشته باشیم».

ناهماهنگی سیاست‌های جمعیتی با بسترهای اجتماعی: این مقوله فرعی به ناهماهنگی کارکردی نهادهای سیاست‌گذار با بسترهای اجتماعی کنشگران اشاره دارد. یافته‌ها نشان می‌دهند که مشارکت‌کنندگان، حاکمیت را در موقعیتی دوگانه ادراک می‌کنند: از یک‌سو به‌عنوان مرجع راه‌حل‌های جمعیتی، و از سوی دیگر به‌عنوان عاملی که به‌واسطه نبود تناسب سیاست‌ها با واقعیت‌های روزمره، به بازتولید موانع فرزندآوری دامن می‌زند. این ادراک دوگانه، بیش از آنکه نافی کارآمدی حاکمیت باشد، نشان‌دهنده شکاف معنادار میان گفتمان سیاست‌گذاری و زیست‌جهان مخاطبان است که بازنگری سیاست‌ها را در افق تجربه زیسته زوجین ضروری می‌سازد. فریده (۳۸) ساله، تک‌فرزند، با تحصیلات کاردانی) در این زمینه می‌گوید:

«وقتی خود دولت و حاکمیت به فکر رفاه مردم نیست، چطور می‌تونه از مردم انتظار داشته باشه که بچه بیان؟ این یه تناقض آشکاره».

موانع ساختاری و زمینه‌ای فرزندآوری در ایران: انباشت ادراکات منفی از کارکرد نظام سیاسی و تجربه ناهماهنگی کارکردی نهادهای سیاست‌گذار، به شکل‌گیری نوعی نگرش محافظه‌کارانه نسبت به سیاست‌های جمعیتی دولت انجامیده است. این نگرش، به‌معنای نفی مطلق ارزش فرزندآوری نیست، بلکه به‌مثابه راهبردی برای کاهش آسیب‌پذیری خانواده در برابر ریسک‌های ساختاری و حفظ امنیت روانی و اقتصادی در شرایط ابهام‌آمیز آینده عمل می‌کند. به‌عبارت‌دیگر، کنشگران با این راهبرد انفعالی، درصدد بازتولید نظم ذهنی و عینی خود در مواجهه با نااطمینانی‌های سیستمی هستند.

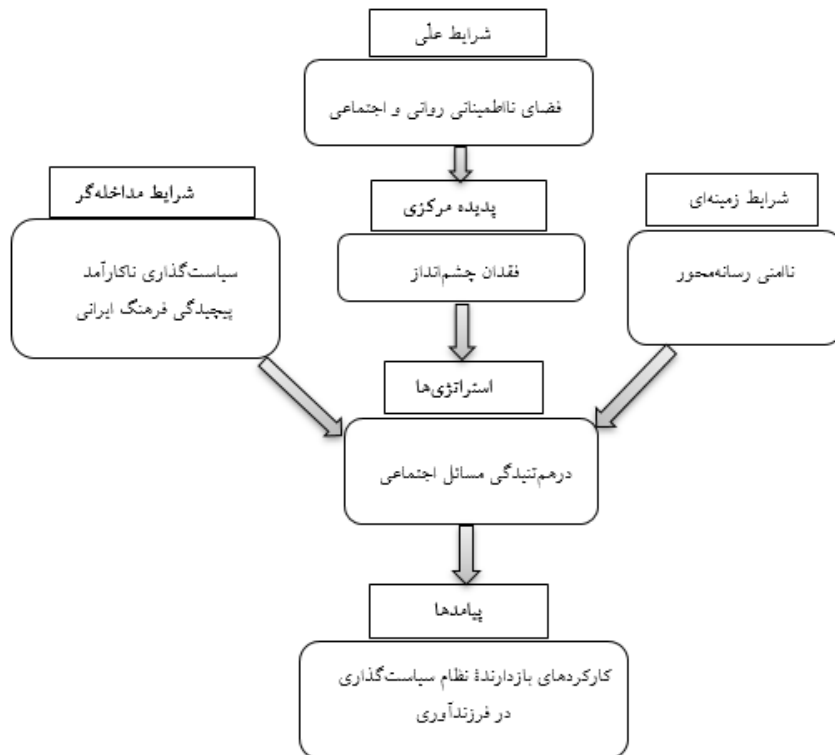
مقوله هسته و نظریه زمینه‌ای: «گریز از فرزندآوری در بستر نااطمینانی سیاسی»: پس از شناسایی و تحلیل مقوله‌های اصلی،

مقوله هسته این پژوهش تحت عنوان «گریز از فرزندآوری در بستر نااطمینانی سیاسی» بر ساخته شد. این مقوله هسته، نه فقط یک عنوان برای یافته‌ها، بلکه یک نظریه زمینه‌ای است که فرایند شکل‌گیری تصمیمات باروری در شرایط سیاسی خاص ایران را تبیین می‌کند. بر اساس این نظریه، می‌توان فرایند زیر را مفهوم‌سازی کرد.

فرایند گریز از فرزندآوری، محصول تعامل دیالکتیکی میان «نااطمینانی سیاسی» به‌عنوان یک شرایط ساختاری و «عقلانیت معیشت‌محور» به‌عنوان یک راهبرد کنشگرانه است. در این فرایند، حکمرانی سیاسی با اعمال سیاست‌های ناکارآمد، ایجاد فضای ناامنی فراگیر و تضعیف چشم‌انداز آینده، یک «نظام برانگیزاننده» برای بازتولید نااطمینانی ایجاد می‌کند. در مقابل، زوجین با بهره‌گیری از «عقلانیت معیشت‌محور» که مبتنی بر تحلیل هزینه-فایده، اجتناب از خطر است، تصمیم به گریز از فرزندآوری می‌گیرند. این گریز، یک کنش سیاسی غیرمستقیم در برابر یک نظام نامطلوب است. در واقع «کارکردهای بازدارنده نظام سیاست‌گذاری در فرزندآوری» با تولید نااطمینانی و فقدان چشم‌انداز، زمینه‌ساز گریز از فرزندآوری می‌شود که خود، یک «پیامد» و درعین‌حال، یک «کنش» برای بقا و حفظ امنیت در یک فضای متلاطم است.

این نظریه جدید، برخلاف بسیاری از نظریه‌های پیشین که عمدتاً بر عوامل اقتصادی و فرهنگی متمرکز بودند، به صراحت بر نقش سیاست و حکمرانی به‌عنوان عاملی مستقل و تأثیرگذار بر نیت باروری تأکید دارد. این نظریه نشان می‌دهد که در شرایط بحران‌های سیاسی، حتی شخصی‌ترین تصمیمات افراد، به حوزه سیاست و حکمرانی گره می‌خورد و حل مسئله جمعیت، بدون بازسازی اعتماد سیاسی و کارآمدی نظام حکمرانی، ناممکن خواهد بود.

درنهایت مدل پارادایمی زیر از مقوله‌های اصلی تحقیق استخراج شد که در متن توضیح داده شده است. در شکل ۱، مدل پارادایمی به دست آمده از مقوله‌های اصلی پژوهش حاضر، ترسیم شده است.

شکل ۱. مدل پارادایمی فقدان چشم انداز

Figure 1. Paradigmatic model of lack of vision

بحث و نتیجه‌گیری

خود و فرزند بالقوه‌شان را بسیار پرریسک و مبهم ارزیابی می‌کنند، سرمایه‌گذاری عاطفی و اقتصادی بلندمدت بر روی فرزندآوری را غیرقابل قبول می‌دانند و از آن گریزان می‌شوند. به‌ویژه، این پژوهش نشان داد که «ریسک سیاسی» نه کمتر از ریسک اقتصادی، بلکه در شرایط کنونی، به‌عنوان عاملی علی، نقش بنیادین‌تری ایفا می‌کند. این یافته، بعد تازه‌ای به نظریه اجتناب از خطر می‌افزاید. باین‌حال، آنچه این پژوهش را از سایر مطالعات متمایز می‌سازد و به آن جنبه نظری جدید می‌بخشد، تأکید بر نقش «حکمرانی» و «سیاست» به‌عنوان یک نظام علی است. درحالی‌که بسیاری از پژوهش‌های پیشین (عباسی‌شوازی و همکاران، ۱۳۹۹؛ طاووسی و همکاران، ۱۳۹۶؛ شمس‌قهرخی و همکاران، ۱۴۰۱) بر عوامل اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی تأکید داشته‌اند، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که این عوامل خود تابعی از یک سیستم بزرگ‌تر یعنی «کارکردهای بازدارنده نظام سیاست‌گذاری در فرزندآوری» هستند. به‌عبارت دیگر، ناامنی اقتصادی، ضعف فرهنگی و مشکلات معیشتی، پیامدهایی از یک نظام تصمیم‌گیری ناکارآمد هستند که به یک «حکمرانی مسئله‌ساز» تبدیل شده است. این یافته با نتایج مطالعه *پرلی-هریس* (۲۰۰۸) در اوکراین نیز هماهنگی دارد که نشان داد بی‌ثباتی‌های سیاسی و انومی اجتماعی، عوامل اساسی کاهش باروری هستند. با این تفاوت که در مدل نظری ارائه شده در این مقاله، این بی‌ثباتی‌ها نه صرفاً به‌عنوان یک عامل خارجی، بلکه به‌عنوان یک سیستم بازتولیدکننده نااطمینانی

این مطالعه بر آن بود به تبیین مسئله نارضایتی سیاسی در زوجین بی‌فرزند و تک‌فرزند در شهر اصفهان به‌عنوان یکی از بسترهای باروری پایین، بپردازد. ماهیت موضوع موجب شد روش کیفی برای شناخت ابعاد معنایی این موضوع به‌کارگرفته شود. با استفاده از رویکرد کیفی و روش‌شناسی نظریه زمینه‌ای و نمونه‌گیری هدفمند، ۳۰ مصاحبه عمیق با زوجین بی‌فرزند و تک‌فرزند، انجام شد. یافته‌ها نشان داد که تصمیم به گریز از فرزندآوری، پدیده‌ای پیچیده و چندلایه است که ریشه در شرایط کلان سیاسی و اجتماعی دارد. مقوله هسته پژوهش یعنی «گریز از فرزندآوری در بستر نااطمینانی سیاسی» به‌عنوان یک نظریه زمینه‌ای، این پیچیدگی را به خوبی تبیین می‌کند.

یافته‌های این پژوهش با نظریه‌های رفتار برنامه‌ریزی شده و نظریه اجتناب از خطر همسو بود. همچنین با دیدگاه *فیشباین و آیزن* (۱۹۷۵) مبنی بر اینکه رفتار تابعی از نیت و نیت تابعی از انتظار فایده و هنجار ذهنی است تطابق داشت. بر اساس نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده، نگرش افراد و هنجارهای ذهنی، تعیین‌کننده اصلی نیت رفتاری هستند. در این پژوهش، نگرش منفی به آینده (ناشی از نااطمینانی سیاسی) و هنجارهای ذهنی جدید (که کم‌فرزند را به‌عنوان یک رفتار عقلانی و رایج می‌پذیرند)، به‌شدت بر نیت زوجین برای اجتناب از فرزندآوری تأثیر گذاشته است. همچنین، نظریه اجتناب از خطر نیز به خوبی رفتار مشاهده شده را توضیح می‌دهد، چرا که زوجین در شرایطی که آینده

در بسترهای جغرافیایی و فرهنگی متفاوت است و دامنه این مطالعه کیفی، امکان تجویز سیاستی فراگیر را ندارد.

سیاس‌گذاری

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول در رشته جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران است که در دانشگاه یزد به‌انجام رسیده است. بدینوسیله از نظرات اصلاحی و ارزشمند داوران رساله در مراحل مختلف اجرای این پژوهش و نیز از پیشنهادات اصلاحی داوران ناشناس مقاله حاضر قدردانی می‌شود. همچنین از همکاری صمیمانه مصاحبه‌شوندگان در تحقیق، نیز سپاس‌گزاری می‌شود.

منابع

آقایاری‌هیر، توکل؛ فرخی‌نگارستان، مینا؛ لطیفی‌مجزه، سیده صدیقه (۱۳۹۵). فرزندآوری به مثابه مخاطره (مطالعه کیفی زمینه‌های کم‌فرزندی در شهر تبریز). *مطالعات راهبردی زنان*، ۱۹(۷۳): ۷-۳۳.

<https://doi.org/10.22095/jwss.2016.44367>

بگی، میلاد و سلیمی، امیرحسین (۱۴۰۴). فراتر از همسان‌همسری: بررسی تعیین‌کننده‌های پایداری زناشویی در ایران معاصر، *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، ۱۹(۱): ۲۹-۵.

<https://doi.org/10.22034/jss.2025.2062641.1905>

جعفری‌سیریزی، فائزه؛ عسکری‌ندوشن، عباس؛ روحانی، علی (۱۴۰۱). مادران و تربیت نسل: کاوشی انتقادی از دغدغه‌های اجتماعی مادران در رابطه با فرزندپروری. *مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی*، ۱۴(۳): ۱۱۷-۱۵۷.

<https://doi.org/10.22035/isih.2022.4801.4707>

حمیدی‌فر، مهدی؛ کنعانی، محمدامین؛ عبادالهی چندانق، حمید (۱۳۹۵). جامعه در مخاطره و فرزندآوری: مطالعه‌ای در شهر رشت. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۱(۲۲): ۱۰۲-۱۳۶.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735000.1395.11.22.4.4>

سازمان ثبت احوال کشور (۱۴۰۳). درگاه آمارهای انسانی: داشبورد واقعه ولادت-۱۴۰۲، تهران: سازمان ثبت احوال کشور. دسترسی (در تاریخ ۲۷ بهمن ۱۴۰۳) از:

<https://sabteahval.ir>

شمس‌قهفرخی، فریده؛ عسکری‌ندوشن، عباس؛ عینی‌زیناب، حسن؛ روحانی، علی؛ عباسی‌شوازی، محمدجلال (۱۴۰۱). در دوراهی تصمیم به فرزندآوری: واکاوی چالش‌های فردی و اجتماعی فرزندآوری در بستر باروری پایین در شهر اصفهان. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۳۳(۴): ۱-۲۸.

<https://doi.org/10.22108/jas.2022.132711.2269>

شمس‌قهفرخی، فریده؛ عسکری‌ندوشن، عباس؛ زیناب‌عینی، حسن؛ روحانی، علی (۱۴۰۲). کاربست روش‌شناسی کیو در شناسایی الگوهای ذهنی مردم در مورد فرزند فرزندآوری. *مسائل اجتماعی ایران*، ۱۴(۱): ۲۱۱-۲۳۵.

<https://doi.org/10.61186/jspi.14.1.211>

طاووسی، محمود؛ حائری‌مهریزی، علی‌اصغر؛ صدیقی، ژیلا؛ مطلق، محمداسماعیل؛ اسلامی، محمد؛ نقی‌زاده، فاطمه و همکاران (۱۳۹۶). تمایل به فرزندآوری و عوامل مرتبط با آن در ایران: یک مطالعه ملی. *پایش*، ۱۶(۴): ۴۰۱-۴۱۰.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.16807626.1396.16.4.1.4>

طالبی، ابوتراب و عطاءاللهی، ندا. (۱۴۰۳). فرزندآوری: تحول معنایی، تأملی در تغییر ارزش‌های خانوادگی (مطالعه موردی زنان و مردان متأهل تک فرزند یا بی فرزند ساکن شهر کرج). *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، ۱۸(۴): ۸۱-۱۰۴.

<https://doi.org/10.22034/jss.2025.2053822.1888>

عباسی‌شوازی، محمدجلال؛ رازقی نصرآباد، حجه بی‌بی و حسینی‌چاووشی، میمنت

درک می‌شوند که از طریق مکانیسم‌های ساختاری خود، به‌طور مداوم و تعاملی بر تصمیمات خرد تأثیر می‌گذارد.

مفهوم‌سازی جدید نظریه‌ای: پارادایم «نااطمینانی سیاسی-معیشتی»: بر اساس یافته‌های این پژوهش و تلفیق آن بر چارچوب نظری موجود، می‌توان یک مدل مفهومی جدید را برای تبیین رفتارهای باروری در شرایط سیاسی خاص ایران ارائه داد که آن را «پارادایم نااطمینانی سیاسی-معیشتی» می‌نامیم. در این پارادایم، تصمیم به فرزندآوری نه یک انتخاب صرفاً فردی یا اقتصادی، بلکه یک محاسبه پیچیده از نسبت قدرت و امنیت در یک میدان سیاسی پرتنش است. عناصر کلیدی این پارادایم عبارتند از:

۱. **حکمرانی به مثابه متغیر مستقل:** برخلاف مدل‌های سنتی که بر متغیرهای اقتصادی (درآمد، هزینه) یا اجتماعی (تحصیلات، اشتغال) متمرکزند، این پارادایم، «کیفیت حکمرانی» و «احساس امنیت سیاسی» را به‌عنوان متغیرهای کلیدی و مستقل در نظر می‌گیرند که سایر متغیرها را تحت تأثیر خود قرار می‌دهند.

۲. **عقلانیت دوگانه:** زوجین در این پارادایم، صرفاً بر اساس یک عقلانیت اقتصادی (هزینه-فایده مادی) عمل نمی‌کنند، بلکه یک «عقلانیت امنیتی» نیز بر تصمیمات آن‌ها حاکم است. یعنی علاوه بر محاسبه هزینه‌های اقتصادی فرزندآوری، هزینه‌های روانی و اجتماعی ناشی از نااطمینانی سیاسی را نیز محاسبه می‌کنند.

۳. **چرخه معیوب بازدارندگی:** سیاست‌های تشویقی فرزندآوری که در فضای بی‌اعتمادی و نااطمینانی اجرا می‌شوند، نه تنها مؤثر نیستند بلکه به‌عنوان یک عامل بازدارنده جدید عمل می‌کنند. این پدیده که می‌توان آن را «اثر بازدارندگی سیاست‌های تشویقی» نامید، یکی از یافته‌های بدیع این پژوهش است.

درنهایت، یافته‌های این پژوهش دلالت بر آن دارد که برنامه‌ریزی جمعیتی در ایران، در صورتی که با بازسازی اعتماد سیاسی و ترسیم چشم‌اندازی روشن از ثبات و رفاه در آینده همراه نباشد، با چالش‌های جدی در کارایی مواجه خواهد شد. به نظر می‌رسد افزایش نرخ باروری، به‌طور معناداری با «زایش دوباره امید و اعتماد» در جامعه گره خورده است. در شرایطی که فضای نااطمینانی ناشی از سیاست‌گذاری ناکارآمد و فقدان پاسخگویی تداوم یابد، راهکارهای تشویقی صرفاً اخلاقی یا مقطعی برای فرزندآوری، با محدودیت کارایی روبرو خواهند شد؛ چنانکه برخی از مشارکت‌کنندگان نیز به احتمال بروز پیامدهای ناخواسته و معکوس اشاره کرده‌اند. این یافته، بیش از آنکه بیانگر یک رابطه علی خطی باشد، نشان‌دهنده ورود به سیستم پیچیده‌ای است که در آن سیاست، اقتصاد و فرهنگ درهم‌تنیده شده‌اند. البته هرگونه تعمیم قطعی این یافته‌ها به کل کشور، نیازمند پژوهش‌های تکمیلی

- Fiori, F., Rinesi, F., Pinnelli, A., Prati, S. (2013). economic insecurity and the fertility intentions of italian women with one child. *Population Research and Policy Review*, 32(3): 373-413. <https://doi.org/10.1007/s11113-013-9266-9>
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). Belief, attitude, intention, and behavior: an introduction to theory and research, MA: Addison-Wesley.
- Freedman, D. (1976). "Fertility, aspirations, and resources: a symposium hypothesis: introduction", *Population and Development Review*, 2(3/4): 411-415. <https://doi.org/10.2307/1971618>
- Hara, T. (2008). Increasing childlessness in germany and japan: toward a childless society? *International Journal of Japanese Sociology*, 17: 42-62. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6781.2008.00110.x>
- Lincoln, Y.S., & Guba, E.G. (1985). Naturalistic inquiry. Sage Publication.
- McDonald, P. (1996). "Demographic life transitions: an alternative theoretical paradigm". *Health Transition Review*, 6: 385-392. <https://www.jstor.org/stable/40652270>
- McDonald, P. (2002). "Sustaining fertility through public policy: the range of options", *Population*, 57(3): 417-446. https://shs.cairn.info/article/E_POPU_203_0423?tab=texte-integral
- McDonald, P. (2006). "Low fertility and the state: the efficacy of policy". *Population and Development Review*, 32(3): 485-510. <https://www.jstor.org/stable/20058901>
- Perelli-Harris, B. (2008). Ukraine: on the border between old and new in uncertain times. *Demographic research*, 19: 1145-1178. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2008.19.29>
- UN-DESA [United nations, department of economic and social affairs, population division] (2019). World Population Prospects 2019: Highlights (ST/ESA/SER.A/423).
- Wilson, C. (2001). On the scale of global demographic convergence 1950-2000. *Population and Development Review*, 27(1): 155-171. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2001.00155.x>
- (۱۳۹۹). امنیت اقتصادی- اجتماعی و قصد باروری در شهر تهران. نامه انجمن جمعیت‌شناسی/ایران، ۱۵(۲۹)، ۲۱۱-۲۳۸. <https://doi.org/10.22034/jpai.2020.243924>
- عباسی‌شوازی، محمدجلال و خانی، سعید (۱۳۹۳). ناامنی اقتصادی و باروری، مطالعه موردی زنان دارای همسر شهرستان سمنان. نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، ۱۷(۱۷): ۳۷-۷۶. https://www.jpaiassoc.ir/article_20069.html
- عباسی‌شوازی، محمدجلال و خواجهاصالحی، زهره (۱۳۹۲). سنجش تأثیر استقلال، مشارکت اجتماعی و تحصیلات زنان بر تمایل به فرزندآوری (مطالعه موردی: شهر سیرجان). زن در توسعه و سیاست، ۱۱(۱): ۱-۴۵. <https://doi.org/10.22059/jwdp.2013.35477>
- عسکری‌ندوشن، عباس و رازقی‌نصرآباد، حجه‌بی‌بی (۱۴۰۲). از تمایل تا اخذ تصمیم: فهم تصمیم‌ها و الگوهای کنش فرزندآوری زنان شاغل در شهر تهران، تأمین اجتماعی، ۱۱۹(۱): ۱۳-۴۴. https://qjo.ssor.ir/article_189291.html
- علیمرادیان، مریم؛ رازقی‌نصرآباد، حجه‌بی‌بی؛ علی‌مندگاری، ملیحه؛ عسکری‌ندوشن، عباس (۱۴۰۱). تأخیر در تولد فرزند دوم: تحلیل دوره ماندگاری در وضعیت تک‌فرزندی در شهر خرم آباد. نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، ۱۷(۳۴): ۷۳-۱۱۱. <https://doi.org/10.22034/jpai.2023.1983029.1258>
- عرفانی، امیر (۱۳۹۱). گزارش تفصیلی پیمایش نیت باروری تهران. تهران: مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی اقیانوسیه.
- فروتن، یعقوب و بیژنی، حمیدرضا (۱۴۰۰). بی‌فرزندی در ایران، یافته‌ها و راهکارها. نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، ۱۶(۳۲): ۱۷۷-۲۰۳. <https://doi.org/10.22034/jpai.2022.535805.1192>
- فلیک، اووه (۱۳۹۱). درآمدی بر تحقیق کیفی، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.
- کرسول، جان (۱۹۴۵). پویای کیفی و طرح پژوهش: انتخاب از میان پنج رویکرد (روایت پژوهی، پدیدارشناسی و ...). ترجمه حسن دانایی‌فرد و حسین کاظمی، تهران: صفار
- مرکز آمار ایران (۱۴۰۰). محاسبه باروری کل با روش مستقیم با منابع مختلف داده به تفکیک استان ۱۳۹۵-۱۳۹۹، ۱۳(۱/۲/۱۳). <https://www.amar.org.ir/Portals/0/News/1400/barvari.pdf>
- Abo-Zaid, S. (2021). On the determinants of fertility: evidence from developing and developed countries. *The Journal of Developing Areas*, 55 (4): 187-209. <https://www.jstor.org/stable/27047406>
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50 (2): 179-211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)
- Ajzen, I. (2005). Attitudes personality and behaviour, England: Open University Press.
- Becker, G.S. (1960). "An economic analysis of fertility", in national bureau of economic research (ed.), *Demographic and Economic Change in Developed Countries*, Pp. 209-240, Princeton, NJ: Princeton University Press. <https://econpapers.repec.org/bookchap/nbrnberch/2387.htm>
- Caldwell, J.C. (2006). The globalization of fertility behavior in demographic transition theory springer, Dordrecht
- Easterlin, R.A. (1976). The conflict between aspiration and resources. *Population and Development Review*, 2(3/4): 417-425. <https://doi.org/10.2307/1971619>
- Emmott, E.H., Myers, S., Page, A.E. (2021). Who cares for women with children? crossing the bridge between disciplines. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 376(1827): 20200019. <https://doi.org/10.1098/rstb.2020.0019>